

BABYLONISCHE SPRAAKVERWARRING IN DE IVOREN TORENS VAN HET RECHT : DE «FAMILIE» EN DE «ONDERNEMING».

HUBERT DUBOIS

«Allgemeine Begriffe und grosser Dünkel sind
immer auf dem Wege, entsetzliches Unglück
anzurichten».

Goethe

Leken in ons vak schotelen ons graag de karikatuur voor van de jurist, die zich tot voornaamste levensdoel heeft gesteld zijn tijd aangenaam door te brengen met discussies over de inhoud van woorden. Een buitenstaander zou wellicht menen, dat de jurist dit verontwaardigd, als een belediging van de hand zou wijzen. Juristen doen dit niet, zij zijn wel wijzer. Zij weten dat dit in werkelijkheid ook zo is.

Wij zullen dit toelichten aan de hand van twee voorbeelden; de «Familie» en de «Onderneming».

I.

De opsplitsing van het Recht in verschillende gespecialiseerde en van elkaar min of meer losstaande rechtstakken heeft geleid tot het fenomeen, dat de term familie, die in het verleden een zeer duidelijke en onbetwistbare inhoud had, nu een zeer rekbaar begrip is geworden.

Het familierecht is gebouwd op het «wettige» gezin, gebaseerd op het huwelijk. Het gezin is de groep die bestaat uit een man, een vrouw en de bij hen inwonende, onvolwassen kinderen. De familie is de groep die gevormd wordt door mensen die

verbonden zijn door huwelijk, verwantschap, adoptie en aanverwantschap (1). Rond deze optie heeft men dan een onoverzienbare wirwar van rechtsregelen opgetrokken die op willekeurige wijze, en dikwijls op grond van zeer dubieuze motieven verschillende behandelingen voorschrijven voor wettige, gewettigde, natuurlijke, overspelige, bloedschennige en adoptieve kinderen.

De sociale zekerheid werd oorspronkelijk ingebouwd in dit theoretische referentiekader. Weldra bleek echter, dat de begrippen van het burgerlijke recht niet voldeden om het begrip «Familie» in het sociaalrecht te omschrijven, en dat zelfs binnen het sociaalrecht de samenstelling van een familie per branche ging verschillen (2). Men heeft daar dan ook heel de terminologische rompslomp inzake afstamming, die het weinig benijdenswaardige eigendom was van het familierecht overboord geworpen, en men is gaan werken met de notie «kinderen ten laste». Indien het feit van ten laste te zijn bewezen is, heeft de graad van verwantschap geen enkel belang meer. Hetzelfde begrip vinden wij terug in het fiscaal recht. Er kan dus vastgesteld worden, dat het fiscaal recht, resp. het sociaalrecht aan het «gezin» een heel andere samenstelling geven dan het burgerlijk recht.

II

Hetzelfde fenomeen doet zich voor bij de vorming van het nieuwe begrip «onderneming».

In het handelsrecht wordt de onderneming gedefiniëerd als een eenheid van mensen en goederen die op duurzame wijze goederen of diensten produceert voor, of distribueert op de markt (3). Deze definitie sluit ontegensprekelijk zeer nauw aan bij de economische realiteit. Dat de verschillende rechtstakken deze realiteit vanuit hun eigen gezichtspunt benaderen is evident. Minder evident is echter, dat de verschillende rechtstakken heterogene definities gaan ontwerpen, zodat de feitelijk ene realiteit (le donné) verschillende juridische bestaanswijzen (le construit) kent, die elkaar wel enigszins overlappen, maar toch lang niet identiek zijn. De onderneming, die als een ondeelbaar geheel functioneert, heeft juridisch niet een bestaan, maar leidt een van elkaar onderscheiden arbeidsrechtelijk, vennootschapsrechtelijk, fiscaalrechtelijk en handelsrechtelijk leven.

(1) PAUWELS, J.M., *Acco*, Leuven, p. 34-39.

(2) BARTOLOMEI, H., *La famille dans le droit de la sécurité sociale*, Leuven 1972.

(3) VAN GERVEN, W., *Handels- en economisch recht*, K.U.L., p. 10.

In het arbeidsrecht wordt gewerkt met het begrip «technische bedrijfseenheid». Hier heeft het sociale element de doorslag gegeven; de samenhang van de groep werknemers tegenover het ondernemingshoofd (4).

Ons vennootschapsrecht is ontstaan in een tijd, waarin de onderneming werd gezien als de exclusieve eigendom van de geldschieters, die hun inbreng verbonden aan het lot van de onderneming (5). Momenteel staan er twee begrippen diametraal tegenover elkaar.

Volgens het eerste is de vennootschap een vorm van samenwerken tot het voeren van een onderneming. De onderneming is het doel, de vennootschap het hulpmiddel. Het vennootschapsrecht is het geheel van regelen, die de juridische structuur van de onderneming beheersen (6). Deze definitie impliceert de optie, dat de gehele juridische structuur van de onderneming behoort tot het vennootschapsrecht. De mogelijkheid om dit juridisch uit te bouwen is theoretisch best denkbaar. De consequentie ervan is echter, dat het begrip vennootschap de realiteit onderneming volkomen zou moeten dekken.

In deze hypothese staan er twee wegen open. In de eerste plaats kan men nl. de definitie die het handelsrecht geeft laten beïnvloeden door het begrip uit het arbeidsrecht. Men bekomt dan de onderneming als technisch zelfstandige bedrijfseenheid, van mensen en goederen, die op duurzame wijze goederen of diensten produceert voor, of distribueert op de markt. Dit zullen wij het «enge» begrip van de onderneming noemen. Ofwel laat men het handelsrechtelijke begrip interpreteren met het vennootschapsrechtelijke en dan wordt de onderneming een eenheid van mensen en goederen die op duurzame wijze goederen of diensten produceert voor of distribueert op de markt, gericht op het bereiken van een gemeenschappelijk economisch doel. Laten wij dit het «brede» begrip van de onderneming noemen.

Ik herinner eraan, dat wij nog steeds werken met de hypothese dat het vennootschapsrecht de volledige juridische structuur van de onderneming beheerst. In deze hypothese heeft de enge definitie van de onderneming echter onduidelijke consequenties. Als we nl. de vennootschap laten samenvallen met het enge begrip van de onderneming zien we dat het onmogelijk wordt moeder en dochtermaatschappijen in stand te houden. Er is dan geen juridische techniek meer voorhanden om financiële eenheden te vormen die meer dan een onderneming omvatten. Dit zou voor het economisch leven een fiasco zijn, en aan het bestaande recht sommige van zijn mogelijkheden ontnemen. Deze oplossing dient dus verworpen te worden.

(4) BLANPAIN, R., *Handboek van het Belgisch Arbeidsrecht*, p. 240-335.

(5) VAN GERVEN, W., *Rechtspersonen*, algemeen deel, p. 273.

(6) RONSE, J., *Vennootschapsrecht*, Acco-Leuven, p. 5.

Als wij daarentegen de brede interpretatie van het begrip onderneming aanvaarden, is de vorming van holdings wel mogelijk, (die in brede zin ook ondernemingen zijn) maar dan wordt het begrip onhandelbaar in het arbeidsrecht. Ook hier is de conclusie : onvoldoende.

Tot hertoe kunnen wij dus besluiten, dat de vennootschap niet het goede juridische middel is om het geheel van betrekkingen van en in de ondernemingen te regelen (17). In de realiteit is de vennootschap echter minder dan de onderneming, en het vennootschapsrecht slechts een deel van het ondernemingsrecht. Soms wordt (8) als vennootschap bedoeld het verband tussen de leiding van de onderneming en de kapitaalverschaffers. Dit komt overeen met de thesis van Ripert (9) : «La société anonyme est un merveilleux instrument créé par le capitalisme moderne pour collecter l'épargne en vue de la fondation et de l'exploitation des entreprises.»

Het is in de vennootschapsstructuur dat beslist wordt over een kapitaalverhoging, over de uitkering van dividenden, over verdere investeringen. De vennootschap is de juridische structuur die beantwoordt aan de produktiefactor kapitaal in de economie. De arbeidsverhoudingen onttrekken zich echter resoluut aan het vennootschapsrecht. De ondernemingsraden vinden hun plaats in de technische bedrijfseenheid, de syndikale afvaardiging ageert buiten elke ondernemingsstructuur. De twee wegen voor medebeheer, in of buiten de ondernemingsstructuur staan nog open. De weg om die verhoudingen in het vennootschapsrecht te installeren lijkt echter afgesloten.

Ondanks de sterk uiteenlopende begrippen, waarmee men de onderneming benadert, blijkt het toch mogelijk een ondernemingsbegrip te isoleren, dat alle rechtstakken dienstig kan zijn, zonder hopeloze tegenstrijdigheden in het leven te roepen. Daarvoor moet men echter de begrippen vennootschap, onderneming, bedrijfseenheid de hun aangepaste plaats geven. De onderneming van het handelsrecht moet economisch gesproken kunnen samenvallen met de technische bedrijfseenheid van het arbeidsrecht. De vennootschap is de juridische structuur die de betrekkingen tussen deze onderneming en de kapitaalverschaffers regelt.

Het fiscaalrecht is het grote slachtoffer geworden van deze Babylonische spraakverwarring inzake de onderneming en de vennootschap.

(7) **STORME, M.**, *Naar een juridische begripsvorming van de onderneming*, Herinneringsalbum Prof. Van Goethem, 1964, p. 522 : «De eigen organisatie van de onderneming, waarvan het ondernemingshoofd en de werknemers de organen zijn, moet duidelijk onderscheiden worden van de organisatie van de vennootschap.»

(8) **RONSE, J.**, *Vennootschapsrecht*, Leuven, p. 5.

(9) **RIPERT.**

Het heeft geen eigen termen geschapen, maar gebruikt de klassieke rechtstermen in totaal aparte betekenissen. «Onder vennootschap dient men te verstaan een onderneming met winstoogmerk.» (10). De divergentie tussen dit functionele begrip en de klassieke rechtsterm is overduidelijk. «Personenvennootschappen zijn de V.O.F., de Comm. V., de P.V.B.A. en de Coöp. V.» en «Kapitaalsvennootschappen zijn de N.V. en de Comm. V.A.» (11). Dit onderscheid wordt strikt gemaakt, zowel inzake de inhoud van de toepasbare rechtsregels als inzake de organisatie van het belastingswezen. In het vennootschapsrecht zijn deze categorieën niet positiefrechtelijk bepaald. Daar gaat het om een wetenschappelijke vrije begripsvorming, waarvan de enige betekenis is een hulpmiddel te zijn voor het beheersen van de stof (12). Er zijn overgangsvormen tussen beide categorieën (o.a. de P.V.B.A.), en vennootschappen die volgens hun wettelijke categorie duidelijk tot een categorie te rekenen zijn kunnen de kenmerken hiervan door statutaire regelen afzwakken.

III

Deze twee voorbeelden tonen aan, dat men in de onderscheiden rechtstakken meet met verschillende maten en gewichten. Terwijl het familierecht verouderde en zinloos geworden begrippen nog volop hoogtij vieren, gebruiken het sociaalrecht en het fiscaalrecht termen, die op een volledig andere leest geschoeid zijn. In het handelsrecht is een nieuw begrip de onderneming zich aan het vormen. In het vennootschapsrecht vindt men echter nog geen spoor van aanpassing aan deze evolutie. In het arbeidsrecht speelt enkel de technische bedrijfseenheid een rol. Het fiscaalrecht trekt zich uit de slag door zonder veel ontzag voor juridische termen zijn eigen weg te gaan.

De verwarring in de rechtsterminologie is echter geen toevallige, alleenstaande onvolledigheid van onze rechtswetenschap. Het is eerder de top van de ijsberg, waarvan het overgrote verborgen gedeelte bestaat uit een immense verwarring bij de rechtsopleiding, rechtspraktijk en rechtsvinding, bij de rechtsvorming, en in de inhoud van het recht zelf, met zijn fundamentele opties.

Een eerste oorzaak van de verscheidenheid in het recht, en van het uit elkaar groeien van de verschillende rechtstakken is ongetwijfeld de steeds meer doorgevoerde specialisatie bij de vorming van de juristen. Bekwame elementen worden ertoe aangezet

(10) **THIBERGHIE**, *Fiscaalrecht*, Samson-Brussel, p. 106.

(11) **VAN RAFHELGHEM**, *Vennootschapsbelasting*, nr. 8 en 22.

(12) **RONSE, J.**, *o.c.*, p. 38 en 39.

zich op een steeds beperkter terrein toe te leggen. Het zijn deze specialisten, die in hun gebied nieuwe vondsten doen, nieuwe ideeën naar voor brengen, de evolutie van uit het verleden duidelijk maken, en die lijnen in de evolutie zullen extrapoleren. Wij wensen hiervan geen argument te maken tegen de zo noodzakelijke en schijnbaar onafwendbare gang van zaken in de ontwikkeling van het recht, maar er dient rekening mee gehouden dat deze weg bepaalde gevaren inhoudt, en wij moeten trachten die onvolkomenheid tot een minimum te beperken.

In de rechtspraktijk, en daarbij in de rechtsvinding komen deze gebreken nog veel dramatischer naar voor. Fiskaalrecht wordt bedreven door fiscalisten, sociale zekerheid en arbeidsrecht door syndicalisten. Advokaten en notarissen beperken zich tot de traditionele branches van het burgerlijke recht. Vele van deze mensen kunnen door de bomen het bos niet zien, en zijn er daardoor oorzaak van, dat bij het beoefenen van het recht een heleboel krachten spelen waarvan de juridische meestal niet de meest invloedrijke zijn.

Het hanteren van verschillende begrippen in de onderscheiden rechtstakken vindt natuurlijk een directe aanleiding bij de rechtsvorming. Vele wetten worden voorbereid, of in concreto zelfs volledig opgesteld door specialisten. Andere wetten worden praktisch integraal gekleurd door de fase die zij hebben ondergaan vooraleer de officiële grondwettelijke procedure van wetgeving begonnen was. Voorbeelden hiervan zijn adviezen van de administratie, overeenkomst tussen sociale partners, beïnvloeding door professionele groeperingen, consultatie van gedecentraliseerde lichamen. Ondanks het feit dat ons vaderland slechts een parlement rijk is krijgen wij zo de indruk, dat de sociale wetgever een andere is dan de fiscale, de burgerlijke, de vennootschapsrechtelijke, de handelsrechtelijke enz.

IV

Laten wij tenslotte de diepere grond van de zaak bekijken. In de realiteit bestaat er maar een «gezin» en maar een «onderneming». In principe is er ook maar een recht, als ethisch begrip, als middel om in de maatschappij de rechtvaardigheid te verwerkelijken. Toch werken de onderscheidene rechtstakken met verschillende definities en begrippen om dezelfde realiteit te benaderen. Ter verdediging daarvan kan natuurlijk het functionele element worden aangevoerd. Het lijkt inderdaad wel praktisch, dat het arbeidsrecht met andere ondernemingen werkt dan het vennootschapsrecht. Maar is dit argument wel voldoende? Tenslotte zie ik geen enkele reden waarom ze niet met dezelfde, of althans met compatibele begrippen kunnen werken. De voorwaarde daarvoor is echter, dat deze termen nauw genoeg zouden aansluiten bij de realiteit. Het is hier, dat het schoentje knelt. De rechtsbegrippen die wij momenteel hanteren vinden hun ontstaan in een verschillende tijd en ruimte. In de ruimte worden de wetten die tot de

onderscheidene deelgebieden behoren beïnvloed vanuit verschillende hoeken, en door gespecialiseerden in een telkens ander terrein voorbereid. In de tijd konstateren wij, dat de begrippen van het burgerlijke recht in de regel ouder zijn, die van het fiscaalrecht, arbeidsrecht en handelsrecht jonger. Het is wel uitermate ordinair vast te stellen, dat de tijd niet stilstaat. De realiteit evolueert. De familie en de onderneming zijn twee verschijnselen, die ten eerste onderhevig zijn aan de veranderende trends in de samenleving. Het kan dan ook moeilijk anders, dan dat juridische constructies, die hun oorsprong vinden in verschillende perioden, elkaar tegenspreken (13).

Wat van de juristen gevraagd wordt is dan ook ten eerste de nodige oorspronkelijkheid op te brengen om nieuwe (14) aan de realiteit aangepaste juridische constructies te ontwerpen, en ten tweede deze constructies systematisch en gelijktijdig te laten doordringen in alle takken van het recht.

Indien wij willen komen tot een coherente en consequente rechtsterminologie zullen wij al onze begrippen moeten gelijkschakelen in tijd en ruimte, vanuit het besef dat er maar één realiteit is, maar één wetgever en maar één recht.

NOOT

Hubert Dubois stelt terecht - en hij is niet de eerste - de vaagheid van sommige juridische begrippen aan de kaak. De actualiteit van deze kritiek blijkt o.m. uit het recente artikel nopens «Enkele opmerkingen over de interpretatie van economische begrippen door het Hof van Justitie van de Europese gemeenschappen» van de hand van Mark Van Hoecke, assistent aan de U.F.S.I.A. (R.W. 1972/73, kol. 290 e.v.). De menigvuldige rechtspraak in verband met het begrip 'onderneming' in artikel 85 E.E.G.-Verdrag, i.v.m. de begrippen 'aangestelde', 'straf', 'gekozen woonplaats' (cfr. Cas. 10 december 1971, R.W. 1971/72, kol. 1143 met noot W. Melis en W. Brône), 'krankzinnigheid', enz... overtuigt iedereen van de bestaande moeilijkheid.

De volgende oplossing wordt door de auteur van voorgaand artikel voorgesteld : «Indien wij willen komen tot een coherente en consequente rechtsterminologie zullen wij al onze begrippen moeten gelijkschakelen in tijd en ruimte, vanuit het besef dat er maar één realiteit is, maar één wetgever en maar één recht» (sic). Op dit punt kunnen wij het met Hubert Dubois niet eens zijn.

(13) **STORME, M.**, o.c. : «De evolutie van het begrip onderneming ligt niet zozeer in de overgang van een kontraktueel naar een institutioneel regime, dan wel in de wijziging van de sociale realiteit die aan de rechtsregelen ten grondslag ligt.»

(14) *ibidem* : «Moet hierbij niet de bedenking gemaakt worden dat onze juristen een gebrek aan verbeeldingskracht hebben...»

Inderdaad, toegeven moet worden dat de ideale toestand ware dat één realiteit slechts door een begrip, en in het recht, slechts door één rechtsbegrip gedekt wordt. Het is nu echter niet zo. Is dit dan zo verkeerd ?

Als uitgangspunt stellen wij vast dat een (rechts-)begrip, zoals onderneming, familie, aansprakelijkheid, woonplaats, fout, straf, overeenkomst enz..., een verschillende inhoud dekt, 'begrijpt', naargelang het (rechts-)begrip gehanteerd wordt in de verscheidene rechtstakken, dit omwille van het feit dat deze deeltakken beheerst worden door onderscheiden, andere doelstellingen (cfr. M. Van Hoecke, a.w., kol. 291). Het volgende voorbeeld moge verhelderend werken : vanuit het mededingingsrecht betekent de onderneming, de economische entiteit die invloed heeft op de markt; vanuit het collectief arbeidsrecht betekent de onderneming, de sociale entiteit, een geheel van mensen die met elkaar in relatie staan door hun werk. Aldus kunnen verscheidene ondernemingsraden (collectief arbeidsrecht) bestaan binnen een onderneming (kartelrecht).

Bijgevolg, indien wij de kontekst kennen waarbinnen een (rechts-)begrip aangewend wordt, kunnen wij ons niet meer vergissen over de inhoud en draagwijdte van het begrip. **Maar in een rechtsdeeltak, in een kontekst mag een (rechts-)begrip eenzelfde en slechts een realiteit dekken of omvatten !**

Nu is het zo dat een bepaalde realiteit verandert : de werkelijkheid evolueert voortdurend. Nemen we bijvoorbeeld de medische aansprakelijkheid. De medische praktijken zijn geëvolueerd. De technische vooruitgang laat zijn invloed gelden op de beoefening van de geneeskunde en... de medische aansprakelijkheid : «Les normes de la vie sociale imposent à l'homme prudent et avisé de s'adapter au progrès, au progrès technique en particulier.» (FAGNART J.-L., Examen de la jurisprudence concernant la responsabilité civile (1955-1969), Brussel 1971, blz. 28). Wat vroeger geen 'fout' was, kan nu 'fout' zijn en aanleiding geven tot schadevergoeding (Cfr. Brussel, 12 juli 1956, Pas. 1958, II, 11).

Dienen wij de steeds veranderende realiteit met nieuwe begrippen aan te duiden ? De oplossing van Hubert Dubois blijkt hierop neer te komen. Het komt ons echter voor dat het begrippenarsenaal te compleks en omvangrijk zou worden. De begrippen (zoals in het hierboven weergegeven voorbeeld, het begrip 'medische aansprakelijkheid') zijn gelukkig plastisch genoeg om een evoluerende realiteit te dekken. De voorgestelde oplossing in het voorgaande artikel zou, o.i., leiden tot complexiteit (veelvuldigheid van de begrippen) en rigiditeit (onveranderlijke inhoud van de begrippen). O.i. moet een onderscheid gemaakt worden tussen de te verwerpen vaagheid van de begrippen en de plasticiteit van de begrippen, die zeer aannemelijk is.

De hierboven weergegeven stelling kan dus als volgt samengevat worden :

1. De begrippen mogen niet vaag zijn en een steeds wisselende inhoud dekken.
2. Dit moet tenminste zo zijn binnen een bepaald rechtsgebied, binnen een bepaalde kontekst.

3. Een evoluerende werkelijkheid mag door hetzelfde begrip gedekt blijven (bijv. Het begrip medische aansprakelijkheid).
4. Wanneer een begrip een oorspronkelijke werkelijkheid niet meer aanduidt, wordt best voor deze werkelijkheid een nieuw begrip aangewend. Op dit punt moeten de rechtspractici voldoende origineel en innoverend zijn. Een voorbeeld van dit laatste : waarom spreekt men nog van quasi-delictuele aansprakelijkheid van de aansteller voor de fouten van de aangestelde wanneer bijna alle recente rechtsgeleerden en uiteindelijk toch ook het gezond verstand aannemen dat niet om deze reden de aansteller, de schade veroorzaakt door zijn aangestelde, moet vergoeden. Het behoud van het begrip fout in deze kontekst kan niet anders dan tot verwarring leiden nopens het rechtsbegrip fout.

Een adequate rechtsterminologie komt niet alleen de rechtpractici, rechtsgeleerden en rechtsstudenten, maar ook de ganse maatschappij ten goede.

Carl De Busschere